

NÄKÖKULMA

Marjaana Puurtinen

Kuvat historiallisen tiedon tuottamisen välineenä: episteemisen kognition näkökulma

Marjaana Puurtinen, KT, Dos., Turun yliopisto, marjaana.puurtinen@utu.fi

202

Elämme kuvien aikaa ja sähköiset dokumentit, joita tuotamme jatkuvana virtana, eroavat sekä määrältään että laadultaan niistä tutkimusaineistoista, joita historioitsijat aiempina vuosikymmeninä ovat käyttäneet.¹ On perusteltua olettaa, että tulevaisuuden historioitsijoiden tutkimusaineistot kytkeytyvät entistä enemmän visuaaliseen materiaaliin ja että päiväkirjojen, kirjeiden ja kirjoitelmien rinnalla menneisyyttä tullaan yhä useammin tulkitsemaan kuvamuotoisten dokumenttien välityksellä. Millaisia tietoja ja taitoja nykyiset ja tulevat historioitsijat sitten tarvitsevat työskennellessään visuaalisten aineistojen parissa?

Kysymys ei suinkaan ole uusi ja sitä on pohdittu eri tieteenaloilla. Historiateoreetikko Hayden White peräänkuulutti jo vuonna 1988, että historiallisten tulkintojen tekeminen visuaalisesta aineistosta edellyttää analyysoijalta erilaisia taitoja kuin kirjallisista aineistoista tehtävät tulkinnat.² Historiantutkimuksessa niin saksalainen, ranskalainen kuin anglosaksinenkin kielialue ovat etenkin 1990-luvulta lähtien hyödyntäneet visuaalisia lähdeaineistoja ja pohtineet niihin liittyviä metodologisia kysymyksiä.³ Historiallisyhteiskunnallisen kasvatuksen alalla Walter Werner ehdotti 2000-luvun alussa kriittistä kuvanlukua kouluopetuksen osaksi ja eritteli seitsemän kuvanlukutapaa välineellisestä reflektiiviseen.⁴ 2000-luvulla Gillian Rosen visuaalisten metodologioiden opas, jossa esitellään lukuisia analyysitapoja sisällönanalyysistä etnografiaan, on muodostunut visuaalisen kulttuurintutkimuksen perusteokseksi.⁵

Tässä näkökulma-artikkelissa visuaalisen historian tiedonmuodostuksen käytänteitä lähestytään yllä mainituista poiketen *episteemisen kognition* näkökulmasta käsin. Episteemisellä kognitiolla tarkoitetaan sitä, miten tietoa tuotetaan ja ymmärretään erilaisissa konteksteissa.⁶ Näkökulma pohjautuu kasvatopsykologiseen tieteellisen tiedon oppimiseen ja opettamiseen liittyvään tutkimukseen. Artikkeliki pyrki osoittamaan, miksi tämä empiiriseen tutkimukseen nojaava lähestymistapa on hyödyllinen tapa kartoittaa, kehittää ja jakaa visuaalisen historian tiedonmuodostuksen käytänteitä.

Episteeminen kognitio ja sen ulottuvuudet

Psykologian alan tutkimuksissa on raportoitu miten ihmisen tiedonkäsitykset, eli episteemiset käsitykset muuttuvat tyypillisesti (ainakin toivotusti) kohti sellaisenaan omaksuttavasta ja valmiista tiedosta kohti

konstruktivistista, eri näkökulmat huomioivaa ja tiedon kompleksisen luonteen tunnistavaa ajattelua.⁷ Osa tutkijoista lähestyy tiedonkäsityksiä yleisinä ajattelun taitoina, jotka ovat joko kokonaan tai osin kontekstista riippumattomia. Toiset (tämän kirjoittaja mukaan lukien) taas pitävät tiedonkäsityksiä erittäin ala- ja tilannesidonnaisina.

Historian alan muuttuvia episteemisiä käsityksiä on vuosikymmenten ajan tunnistettu niin historian, psykologian, kuin historiakasvatuksenkin aloilla.⁸ Esitettyjen episteemisten käsitysten mallien ja luokittelujen ongelmaksi on kuitenkin osoittautunut haasteet mallien keskinäisessä vertailussa sekä niiden hankala sovellettavuus pedagogisiin käytänteisiin.⁹ Tässä artikkelissa esiteltävä näkökulma tarjoaa yhden ratkaisun sekä mallien vertailuun että teorian ja käytännön välisen sillan rakentamiseen.

Tässä artikkelissa keskitytään Clark A. Chinnin kollegoineen kehittämään episteemisen kognition AIR-malliin.¹⁰ Mallissa eritellään luotettavan tiedon tuottamisen *tavoitteet* (Aims), *ideaalit* (Ideals) sekä *luotettavat prosessit* (Reliable processes). Nämä teoreettiset ulottuvuudet ovat väistämättä päällekkäisiä ja tiiviissä kytköksissä toisiinsa: esimerkiksi tietynkaltaiset tavoitteet määrittävät, millaisten prosessien avulla tavoitteet voidaan luotettavasti saavuttaa. Ulottuvuuksien erittelyä voi kuitenkin käyttää empiirisen tutkimuksen apuvälineenä sekä muiden episteemisten käsitysten mallien tarkastelussa ja vertailussa. Seuraavassa avataan AIR-mallin kolmea ulottuvuutta historia-alasta tehtyjen tutkimusten valossa.¹¹

Millaisia episteemisiä tavoitteita, ideaaleja ja prosesseja historiantutkimukseen liitetään?

Kaikki tiedonmuodostus tapahtuu jostain syystä, ja episteemisten *tavoitteiden* tunnistaminen ja sanoittaminen on ensisijaisen tärkeää. AIR-mallissa episteemiset tavoitteet sisältävät yleisesti ottaen mallien, selitysten ja uskomusten luomisen¹², mutta tavoitteet saavat eri konteksteissa tarkempia muotoja. Yhdeksäsluokkalaiset israelilaisnuoret kuvasivat historiallisten lähteiden vertailuun liittyvässä tehtävässä episteemiseksi tavoitteikseen muun muassa kattavan tai tarkan tiedon tuottamisen.¹³ Nämä tavoitteet muistuttavat valmista tietoa etsivän noviisin näkökulmaa. Suomessa tehdyssä tutkimuksessa 26 historia-alan tutkijaa liitti sen sijaan omaan tutkimustyöhönsä peräti 33 erilaista episteemistä tavoitetta. Rikas tavoitteisto sisälsi odotettujen menneisyyteen liittyvän ymmärryksen sekä tiedon ja selitysten tuottamisen tavoitteiden lisäksi myös muun muassa yhteiskunnallisen muutoksen aikaansaamisen ja tiedon välittämisen tavoitteet.¹⁴

Kun tieteellistä tietoa tuotetaan, kaikkia tuotoksia pidetään harvoin yhtä ansiokkaina.¹⁵ AIR-mallissa episteemiset *ideaalit* ovat standardeja tai kriteereitä, joita käytetään episteemisten tavoitteiden saavuttamisen arviointiin.¹⁶ Näiden kriteerien sanoittaminen on avainasemassa silloin, kun pohditaan erilaisten menneisyysesitysten laatua ja luotettavuutta. Eräässä tutkimuksessa haastateltujen yhdysvaltalaisen historiotoitsijoiden mukaan hyvä historiallinen kuvaus pohjautuu muun muassa huolelliseen lähteiden tutkimukseen, laajaan lähdeaineistoon ja läpinäkyvään lähteiden analyysiprosessiin.¹⁷ Nämä alan ammattilaisille tutut kriteerit eivät kuitenkaan kata kaikkea: jo aiemmin mainitun suomalaistutkimuksen historiotoitsijat kuvasivat valtavan kirjon, yli 80 erilaista episteemistä ideaalia, joita he voivat käyttää menneisyydestä tehtyjen tulkintojen arviointiin. Ideaalit kattoivat laajan skaalan hyvän historiantutkimuksen ideaaleja aina laaditun esityksen sisäisestä koherenssista vertaisten saamaan hyväksyntään ja suuren yleisön mielenkiinnon herättämiseen.¹⁸

Miten tavoitteiden ja ideaalien mukaisia menneisyystulkintoja sitten käytännössä tuotetaan? AIR-mallissa luotettavat episteemiset *prosessit* ovat niitä strategioita tai menetelmiä, joilla asetetut

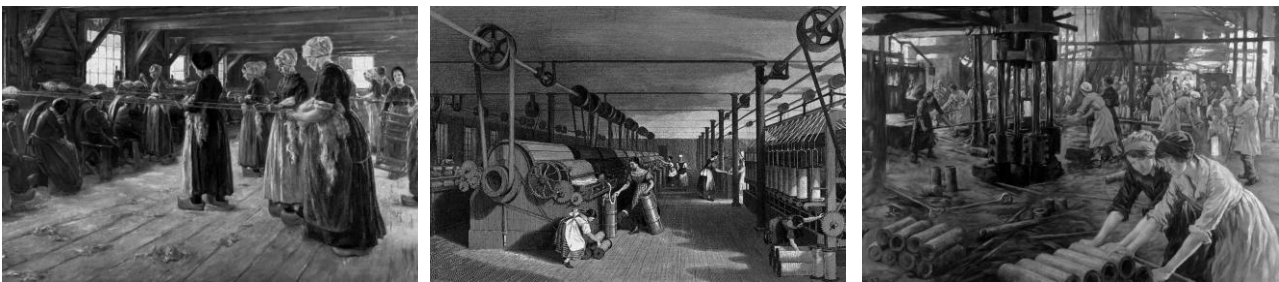
episteemiset tavoitteet voidaan saavuttaa episteemisiä ideoita noudatellen.¹⁹ Yllä mainitun suomalaistutkimuksen historioitsijat kuvasivat omaa työtään reflektoidessaan peräti yli 100 erilaista episteemistä luotettavaa prosessia. Usein mainittujen historiallisen tiedon tuottamiseen liittyvien prosessien, kuten lähdeaineiston analyysin ja kontekstualisoinnin ohella historioitsijat raportoivat myös yksityiskohtaisia kuvauksia tutkimusmateriaalien etsimisestä, aineistojen järjestämisestä, työskentelykielen valinnasta ja jopa tunteiden säätelystä—eli lukuisia eri strategioita ja menetelmiä, jotka kaikki vaikuttavat tutkimusprosessin lopputulemaan.²⁰

Miten episteemisen kognition näkökulmaa voi hyödyntää visuaalisen historian tutkimuskentällä?

Episteemisten tavoitteiden, ideaalien ja prosessien erittely voi auttaa sanoittamaan historiantutkimuksen käytänteitä aiempaa yksityiskohtaisemmin. Erityisesti kysymyksenasetteluiltaan ja menetelmiltään tieteidenvälisyyteen kallistuva visuaalisen historian tutkimuskenttä voi hyötyä alan käytänteiden avaamisesta episteemisen kognition näkökulmasta käsin. Tämä avaaminen kannattaa tehdä systemaattisesti kerättyyn empiiriseen aineistoon nojaten. Seuraavassa ehdotetaan neljää tutkimuslinjaa, jotka voivat rikastaa alan sisäistä ja ulkoista keskustelua siitä, miten menneisyyttä ymmärretään ja tulkitaan ei-kirjallisten lähteiden perusteella.

Kuten yllä kuvatut tutkimukset osoittavat, AIR-mallin mukaisten ulottuvuuksien tarkastelu mahdollistaa teorialähtöisen, mutta empiiriseen aineistoon nojaavan *tavoitteiden, ideaalien ja luotettavien prosessien kuvaamisen ja käsittelyn hyvin konkreettisella tavalla*. Tämän kirjoittaja on käynnistänyt visuaalisen historian alan episteemisten prosessien selvittämisen tutkimuksessa, jossa pyydettiin yhteensä 37 historioitsijaa, historian opiskelijaa ja museoalan ammattilaista tekemään historiallisiin kuviin liittyvä tehtävä (ks. kuva 1). Tehtävän jälkeen osallistujia haastateltiin sekä tehtävän tekemisestä että heidän työstään ja opinnoistaan.²¹

204

Kuva 1. Esimerkki kuvatehtävän materiaalina ja haastattelun virikkeenä käytetyistä kuvasarjoista *Katse historiaan - tutkimushankkeessa* (Suomen Akatemia, 2021-2026).²²

Haastatteluaineistosta tunnistettiin 60 erilaista episteemistä prosessia, jotka haastateltavat liittivät visuaalisten aineistojen käyttöön historian alalla. Osa haasteltavista sanoitti esimerkiksi kestävän tieteellisen tutkimuksen kannalta tärkeitä prosesseja, kuten kuvien käytön eettisten ulottuvuuksien ja kuvien muokkauksen ja editoinnin pohdinnan. Myös erilaisia refleksiivisiä, oman katsojaposition huomioivia prosesseja mainittiin, vaikkakin kuvan näkyvän sisällön käsittelyyn, kuvan konstruktivisen luonteen arviointiin ja erilaisiin kuva-analyysitapoihin liittyvät prosessit olivat haastateltavilla pääfokuksessa. Tällaisten laajalta joukolta koottujen episteemisten prosessien kirjon käsittely esimerkiksi

peruskoulussa, korkeakouluopinnoissa, tutkijaseminaareissa tai yleisöluennoilla tarjoaa hedelmällisen pohjan käytänteiden ja näkemysten jakamiselle ja historioitsijan työn sanoittamiselle.

Tiedonkäsitysten tilannesidonnaisuus on AIR-mallin perusoletus. Tästä syystä mallia voi hyödyntää kysyen, *miten episteemiset tavoitteet, ideaalit ja prosessit jäsentyvät erilaisissa konteksteissa*. Esimerkkinä mainittakoon tekeillä oleva tämän kirjoittajan tutkimus, jossa historian ja kasvatustieteiden opiskelijoita haastateltiin museoympäristössä tapahtuvaan historialliseen ajatteluun liittyen.²³ Alustavien havaintojen perusteella vaikuttaa siltä, että museoympäristössä korostuvat muun muassa menneisyyden suoraan kokemiseen liittyvät episteemiset tavoitteet sekä esteettisyyteen liittyvät ideaalit. Vaikka tutkimuksessa ei vertailtu erilaisia konteksteja, voi olettaa, että samaiset opiskelijat eivät ehkä painottaisi samoja tavoitteita tai ideaaleja yhtä voimakkaasti vaikkapa historiallista asiakirja-aineistoa analysoidessaan.

AIR-mallin ulottuvuuksien avulla voi myös *tunnistaa eroja historian opiskelijoiden, harrastajien ja asiantuntijoiden episteemisten tavoitteiden, ideaalien ja prosessien välillä*. visuaalisten materiaalien tulkinnaissa. Onnistunut oppimisen tuki edellyttää lähes aina oppijan lähtötilanteen tunnistamista ja populaarin historian kentällä erot keskustelukumppanien episteemisissä käsityksissä voi joskus johtaa väärinymmärryksiin. Eritaustaisten historian ”kuluttajien” episteemisen kognition tarkastelu voi siis tukea pedagogista kehittämistä eri koulutusasteilla ja edesauttaa sujuvampia keskusteluja suuren yleisön kanssa.

Mikä tärkeintä, visuaalisen historian alan tiedontuottamisen käytänteet elävät jatkuvasti—sekä jokainen tutkija että koko kenttä oppii ja muuttuu koko ajan. Esimerkiksi aineistojen digitointi on muokannut visuaalisen historian kenttää siten, että jotkut aiemmin luotettavina pidetyt episteemiset prosessit ovat todennäköisesti täydentyneet ja jopa korvaantuneet toisilla. Tietetyt episteemiset tavoitteet, ideaalit ja prosessit taas voivat osoittautua pysyvämmiksi. AIR-mallin ulottuvuudet tarjoavat *työkaluja sekä yksilön että alan sisäisen muutoksen tarkasteluun* esimerkiksi pitkittäistutkimusten, reflektiivisten asiantuntijahaastattelujen tai historia-alan tutkimusjulkaisujen analysoinnin avulla.

Lopuksi

Tässä näkökulma-artikkelissa on pyritty osoittamaan, miten episteemisen kognition näkökulma ja empiiriset tutkimusaineistot voivat auttaa visuaalisen historian tutkimuskentän käytäntöjen avaamisessa ja kehittämisessä. Tarkastelemalla yksilöiden ja ryhmien episteemisiä tavoitteita, ideaaleja ja luotettavia prosesseja voimme tukea sekä historioitsijoiden henkilökohtaista reflektointia (esimerkiksi keskustelemalla omista ja muiden tavoitteista, ideaaleista ja prosesseista) että koko visuaalisen historian kentän systemaattista kehittämistä (esimerkiksi tarkastelemalla miten kenttä on muuttunut tavoitteiden, ideaalien ja prosessien suhteen tietyn ajan kuluessa). Tässä lyhyessä tekstissä esitellyissä tutkimuksissa on hyödynnetty pääasiassa haastatteluaineistoja ja teorialähtöistä sisällönanalyysejä. Myöhemmin, aineistojen karttuessa, on mahdollista lähteä rakentamaan myös esimerkiksi kyselylomakkeita, joiden avulla voidaan tarkastella ja seurata suurempiakin osallistujajoukkoja. Visuaalinen historia tulee jatkossa olemaan entistäkin keskeisempi osa historiantutkimusta, ja episteemisen kognition näkökulmalla on lukuisia sovellusmahdollisuuksia tämän tutkimusalan kehittämiseen.

¹ María del Mar del Pozo Andrés and Sjaak Braster, “The Visual Turn in the History of Education: Origins, Methodologies, and Examples,” in *Handbook of Historical Studies in Education*, ed. Tanya Fitzgerald (Springer, 2020), 893–908, https://doi.org/10.1007/978-981-10-2362-0_53.

² Hayden White, “Historiography and Historiophoty,” *The American Historical Review* 93, no. 5 (1988): 1193–99, <https://doi.org/10.1086/ahr/93.5.1193>.

³ Olli Kleemola, *Valokuvna sodassa. Neuvostotilaat, neuvostoväestö ja neuvostomaa suomalaisissa ja saksalaisissa sotavalokuvissa 1941–1945*, (Oy Sigillum Ab, 2016).

⁴ Walter Werner, “Reading Visual Texts,” *Theory & Research in Social Education* 30, no. 3 (2002): 401–28, <https://doi.org/10.1080/00933104.2002.10473203>.

⁵ Gillian Rose, *Visual Methodologies: An Introduction to Researching with Visual Materials*, 4th ed. (SAGE Publications Ltd, 2016).

⁶ Jeffrey A. Greene, William A. Sandoval, and Ivar Bråten, “An Introduction to Epistemic Cognition,” in *Handbook of Epistemic Cognition*, ed. Jeffrey A. Greene, William A. Sandoval, and Ivar Bråten (Routledge, 2016), 1–15, <https://doi.org/10.4324/9781315795225-1>.

⁷ VanSledright and Maggioni, 2016, “Epistemic Cognition in History”, in *Handbook of Epistemic Cognition*, ed. Jeffrey A. Greene, William A. Sandoval, and Ivar Bråten (Routledge, 2016), 128–146, <https://doi.org/10.4324/9781315795225>.

⁸ Mikäli lukija haluaa tutustua laajempiin katsauksiin historia-alan episteemisen kognition tutkimuksesta, hän voi tutustua esimerkiksi seuraaviin artikkeleihin: VanSledright and Maggioni, 2016, “Epistemic Cognition in History.” Mikko Kainulainen, Marjaana Puurtinen, and Clark A. Chinn, “Historians and Conceptual Change in History Itself: The Domain as a Unit of Analysis,” *International Journal of Educational Research* 98 (2019): 245–56, <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2019.09.001>.

⁹ VanSledright and Maggioni, 2016, “Epistemic Cognition in History.”

¹⁰ Clark A. Chinn, Luke A. Buckland, and Ala Samarapungavan, “Expanding the Dimensions of Epistemic Cognition: Arguments from Philosophy and Psychology,” *Educational Psychologist* 46, no. 3 (2011): 141–67, <https://doi.org/10.1080/00461520.2011.587722>; Clark A. Chinn, Ronald W. Rinehart, and Luke A. Buckland, “Epistemic Cognition and Evaluating Information: Applying the AIR Model of Epistemic Cognition,” in *Processing Inaccurate Information*, ed. David N. Rapp and Jason L. G. Braasch (MIT Press, 2014), 425–53, <https://doi.org/10.7551/mitpress/9737.001.0001>;

Clark A. Chinn and Ronald W. Rinehart, “Epistemic Cognition and Philosophy: Developing a New Framework for Epistemic Cognition,” in *Handbook of Epistemic Cognition*, ed. Jeffrey A. Greene, William A. Sandoval, and Ivar Bråten (Routledge, 2016), 460–78, <https://doi.org/10.4324/9781315795225>;

Sarit Barzilai and Clark A. Chinn, “The AIR and Apt-AIR Frameworks of Epistemic Performance and Growth: Reflections on Educational Theory Development,” *Educational Psychology Review* 36, no. 3 (2024): 91–, <https://doi.org/10.1007/s10648-024-09927-5>.

¹¹ Seuraavissa alaluvuissa esitellyt suomalaiset tutkimukset pohjautuvat Mikko Kainulaisen (Turun yliopisto) väitöskirjaprojektiin sekä tämän artikkelin kirjoittajan akatemiaturvaprojektiin ”Katse historiaan: menneisyyden kohtaaminen kuvissa, virtuaalitodellisuudessa ja museoympäristössä” (Suomen Akatemia, 2021–2026). Professori Clark A. Chinn (Rutgers Graduate School of Education, NJ, USA) on toiminut molempien projektien yhteistyökumppanina.

¹² Barzilai and Chinn, 2024, ”The AIR and Apt-AIR Frameworks”.

¹³ Sarit Barzilai, Shiri Mor-Hagani, Asnat R. Zohar, Talia Shlomi-Elooz, and Ruthy Ben-Yishai. “Making Sources Visible: Promoting Multiple Document Literacy with Digital Epistemic Scaffolds.” *Computers and Education* 157 (2020). <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2020.103980>.

¹⁴ Mikko Kainulainen, Marjaana Puurtinen, and Clark A. Chinn, “Aims in the Practice of Historiography: An Interview Study with Finnish Historians,” *Historical Encounters* 9, no. 1 (2022): 156–75, <https://doi.org/10.52289/hej9.109>.

¹⁵ VanSledright and Maggioni, 2016, “Epistemic Cognition in History.”

¹⁶ Barzilai and Chinn, 2024, ”The AIR and Apt-AIR Frameworks”.

¹⁷ Chauncey Monte-Sano and Sarah Thomson, “It’s Not That Simple: Re-thinking Historical Writing Tasks Based on Insights from Disciplinary Experts,” *The History Teacher* 55, no. 3 (2022): 391–418.

¹⁸ Mikko Kainulainen, Marjaana Puurtinen, and Clark A. Chinn, “Historians’ Criteria for Appraising Historiography: An Interview Study,” in *Proceedings of the 16th International Conference of the Learning Sciences 2022*, ed. Clark A. Chinn, Edna Tan, Carol Chan, and Yael Kali (International Society of the Learning Sciences, 2022), 989–92, <https://2022.isls.org/proceedings/>.

¹⁹ Barzilai and Chinn, 2024, ”The AIR and Apt-AIR Frameworks”.

²⁰ Mikko Kainulainen, Marjaana Puurtinen, and Clark A. Chinn, “Regrounding Inquiry-Based Learning in History: A Study of Historians’ Epistemic Processes,” *Cognition and Instruction* (2025): 1–25, <https://doi.org/10.1080/07370008.2025.2503193>.

²¹ Ks. Marjaana Puurtinen, Mikko Kainulainen, and Clark A. Chinn, “Epistemic Processes in Visual History: Interviews with Domain Specialists” (Poster presented at the 21st Biennial Conference of the European Association for Research on Learning and Instruction, Graz, Austria, August 2025); Marjaana Puurtinen, Johanna K. Kaakinen, and Halszka Jarodzka, “Visual Expertise in History: Historians’ and Novices’ Visual Processing and Interpretation of Historical Images,” *Journal of Expertise* (in press).

²² Puurtinen, Kainulainen, and Chinn, 2025, “Epistemic Processes in Visual History”; Puurtinen, Kaakinen, and Jarodzka, in press, ”Visual Expertise in History”. Kuvien väritystä muokattiin tutkimustilannetta varten. Alkuperäisten kuvien lähdetiedot: Vasemmalla ”Flax Barn at Laren”, artist Max Liebermann, 1887, Nationalgalerie. Haettu 2022, <https://nat.museum-digital.de/index.php?t=objekt&oges=420206> CC BY-NC-SA 3.0 DE. Keskellä ”Textiles: Women and Children Working At Large Cotton Manufacturing Machines.” Haettu 2022, <https://library.artstor.org/asset/24885239> CC

BY 4.0. Oikealla “The Munitions Girls”, artist Alexander Stanhope Forbes, 1918, Science Museum, London. Haettu 2022, <https://collection.sciencemuseumgroup.org.uk/objects/co65065/the-munition-girls-oil-painting> CC BY-NC-SA 4.0.

²³ Marjaana Puurtinen and Jan Lofström, “Domain and Educational Specialists’ Visual Inspection and Reflection of Historical Milieus” (Paper presented at the 21st Biennial Conference of the European Association for Research on Learning and Instruction, Graz, Austria, August 2025).